

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 930.253:347.236(497.4)"17"

Prejeto: 19. 10. 2007

Administrativne knjige združenih gospostev Podčetrtek in Hartenštajn sredi 18. stoletja in njihovo stanje danes

DEJAN ZADRAVEC

profesor zgodovine in angleškega jezika, podiplomski študent zgodovine na FF UM

Koroška cesta 158, SI-2000 Maribor

e-pošta: ZadravecDejan@yahoo.com

IZVLEČEK

V pričujoči razpravi poskuša avtor na podlagi najstarejšega znanega popisa dela gosposčinskega gradiva združenih gospostev Podčetrtek in Hartenštajn iz leta 1758 ugotoviti, katere administrativne knjige so takratni upravitelji uporabljali pri vodenju gospostev ter kolikšna je njihova ohranjenost ter stanje danes. Prav tako je nekaj več pozornosti namenjene tudi zgodovini treh najpomembnejših fondov, ki poleg omenjenih knjig, hranijo še največji preostali del ohranjenega podčetrškega in hartenštajnskega gradiva. Izčrpne zgodovine arhivskih fondov ož. spremljanje starejšega gradiva od časa njegovega nastanka pa do "pristanka" in shranitve v ustrezni arhivski instituciji, so v slovenski arhivski znanosti relativno zanemarjene, kar je skorajda nedopustno. Slednje namreč lahko med drugim dajo do neke mere odgovor na vprašanje, zakaj je samo ož. celo toliko gradiva ohranjenega. Seveda pri tem ne gre pozabiti tudi na atraktivnost celotne zadeve, saj so določena gradiva do shranitve v arhivu ož. še pozneje doživljala pravo kalvarijo.

KLJUČNE BESEDE: *administrativne gosposčinske knjige, štift register, gospodvi Podčetrtek in Hartenštajn, 18. stoletje, zgodovina arhivskih fondov*

ABSTRACT

THE 18TH CENTURY ADMINISTRATIVE BOOKS OF THE JOINT SEIGNORIES OF PODČETRTEK AND HARTENŠTAJN AND THEIR PRESENT STATE OF PRESERVATION

Basing his research on the oldest known list of seigniorial records of the Podčetrtek and Hartenštajn joint seignories, which dates back to 1758, the author aims to determine which administrative books were at the time used in the process of managing these seignories, and what exactly is the state of their preservation today. Special attention is being paid to the three most important fonds that, in addition to the said books, include the rest of the preserved records from Podčetrtek and Hartenštajn. The compilation of detailed historical outlines of archival fonds, i. e. the process of accompanying older records from the time of their creation to the time of their storage in proper archival institutions, is relatively rare in the Slovene archival science. Such neglect should hardly be tolerated, particularly in view of the fact that such outlines can up to a certain degree answer the question of why so few or so many of certain records have been preserved. The appeal of the entire matter should also be kept in mind, since certain records had gone through a lot before reaching proper archival institution and sometimes even after that.

KEY WORDS: *administrative seigniorial books, Stiftregister (a kind of land register), seignories Podčetrtek and Hartenštajn, 18th century, historical outlines of archival fonds*

Verodostojnih zgodovinskih raziskav, ki se nanašajo vsaj na obdobje od srednjega veka naprej, brez uporabe arhivskega gradiva ni, oziroma jih ne bi smelo biti. Zgodovinarjevo interpretacijo preteklosti (mora) tako v prvi vrsti kroji(t) ohranjenost virov. Več kot jih je, lažja, natančnejša in zanesljivejša ter bolj poglobljena je le-ta, če jih je manj, je rezultat obraten. Neohranjenost gradiva je posledica različnih dejavnikov. Če je bilo le-to shranjeno na neprimernem mestu, so svoje naredile vlaga, papirna rja in miši ali kakšni drugi glodavci. Precejšnje količine teh vrednih dokumentov so bile v preteklosti tudi odplavljene ali pa so svoj konec doživele v požarih, ki jih nikoli ni manjkalo. Še največji faktor pa je v tej "igri" igral in ga še vedno igra človek. Zaradi kulturne neizobraženosti, drugačnih ideoloških nazorov ali česa drugega je posredno kriv za pravkar omenjene dejavnike, iz njegovih rok pa je gradivo največkrat končalo v ognju, na smetišču ali drugje. Precej gradiva je bilo tudi v Sloveniji uničenega po drugi svetovni vojni. Takrat je namreč primanjkovalo vsega – seveda razen gradiva očitno –, zato so nekateri le-tega izkoriščali za različne, včasih celo skrajno neprimerne zadeve. Kakšno je bilo meso, kupljeno pri mesarju v Podčetrtku, ki sta ga neka mati ali oče prinesla domov za kosilo, zavitem v sto ali več let star in popisan papir, si verjetno danes ne želi skoraj nihče vedeti, kaj šele okusiti.

Kljub vsemu pa je kar nekaj gradiva prestalo svojo kalvarijo in se danes kolikor toliko varno hrani v zato ustanovljenih institucijah. Gradivo, zadevajoče gospodstvu Podčetrtek in Hartenštajn, je ohranjeno dosti bolje, kot gradivo nekaterih drugih gospostev. V ARS ga hranijo več kot 20 tm, v StLA je samo v družinskem arhivu Attems shranjenih preko 40 škatel podčetrškega gosposčinskega gradiva in nekoliko manj hartenštajnskega, v ZAC ga je za dober 1 tm, nekaj malega pa ga je moč najti še v Državnem oblastnem arhivu v Třeboňu na Češkem. Seveda to še ni vse. Gradivo, ki se nanaša na upravo gospostev, se v manjši meri hrani še v drugih fondih StLA in ZAC, v različnih oddelkih Avstrijskega državnega arhiva na Dunaju, v celovškem deželnem arhivu, v arhivu krške škofije itd. V primerjavi s količino ohranjenega gradiva drugih gospostev, ležečih na ozemlju današnje Slovenije, sta obe omenjeni gospodstvu v tem pogledu kar precej nad povprečjem.

Kolikšen je odstotek ohranjenega gradiva v primerjavi z vsem, ki je nekoč obstajalo oz. bilo spisano, ni smiselno računati. Zadostno število popisov gradiva ne obstaja, prav tako ni mogoče vedeti, ali so bili določeni letni obračuni in druge letne

knjige in registri dejansko spisani za vsako leto posebej ali ne. Slednji podatek bi sicer nekoliko približal dobljeni odstotek resničnemu, a bi bil ta še vedno vprašljiv in potemtakem neuporaben. Možne so samo manjše vzorčne analize, torej takšne, ki zadevajo manjši in v preteklosti zaradi različnih razlogov popisan del gradiva. Več kot je takšnih popisov in njihovih analiz, preglednejše je dejansko stanje ohranjenega gradiva. Prav takšen poskus analize omogoča skoraj 250 let star popis dela administrativnih knjig, tj. tistih, ki so se ob priliki predaje upraviteljske službe leta 1758 nahajale v gosposčinski pisarni na gradu Podčetrtek.

Zgodovina fondov, ki hranijo največ gradiva obeh gospostev

Večino gradiva gospostev Podčetrtek in Hartenštajn, zadevajočega čas od druge polovice 16. stoletja naprej, hranijo tri institucije. ARS v fondu Podčetrtek, Hartenštajn in Olimje oz. AS 768, ZAC v fondu Zbirka graščine Attems v Podčetrtku ter StLA v fondu Archiv Attems.

V ARS nahajajoče se gradivo se je od svojega nastanka pa do 15. septembra 1949 nahajalo na gradu Podčetrtek, ko ga je Gozdna uprava Podčetrtek Gozdnega gospodarstva Celje izročila v upravo že omenjene ustanove v Ljubljani.¹ Prvi, a nestrokovni popisi tega gradiva segajo v prvo polovico 17. stoletja. Najstarejši obsega del zapuščinskega inventarja takratnega lastnika gospodstva Ivana Krištofa barona Tattenbacha, sestavljenega kmalu po njegovi smrti leta 1627. Takrat je bilo na gradu shranjenih preko 200 arhivskih dokumentov, ki so se nanašali izključno na čas od druge polovice 16. stoletja pa do leta 1627.² Na žalost se jih danes hrani v našem največjem arhivu komajda omembe vredno število, ostali so, kot kaže, izgubljeni. Drugi znani popis je nastal 13 let pozneje zaradi istega razloga kot prejšnji in je sestavni del zapuščinskega inventarja Gotfrida Tattenbacha, sina že prej omenjenega Ivana Krištofa. Ta je za tisti čas prav tako obsežen in zajema, kar je zanimivo, predvsem gradivo, nanašajoče se na čas po smrti Ivana Krištofa vse do leta 1640, torej izključno za čas Gotfridovega lastništva nad gospodstvom.³ Za razliko od tega je v prvem popisu poleg gradiva iz časa Ivana Krištofa popisano tudi nekaj gradiva še iz časa

¹ Vodnik po fondih in zbirkah, str. 109.

² StLA, LR, karton 1291, Zapuščinski inventar Ivana Krištofa barona Tattenbacha 1627, fol. 25.

³ StLA, LR, karton 1292, Zapuščinski inventar Gotfrida grofa Tattenbacha 1640, fol. 18'.

Ivanovega očeta Žige in starega očeta Ivana Tattenbacha. Razloga, zakaj v drugem popisu ni zapisano tudi gradivo iz prejšnjega, na osnovi razpoložljivih dokumentov ni mogoče ugotoviti. Če sklepamo, sta možnosti dve. Lahko da je sestavljaivec inventarja popisal le gradivo, ki je bilo v zvezi s pokojnim oz. je nastalo v času njegovega lastništva nad Podčetrtkom, ali pa je bila večina – kot že prej omenjeno, – uničena. Kakorkoli, tudi večina gradiva iz drugega popisa se do danes ni ohranila.

Izboljšan Grb Tattenbachov ob dvigu v grofovski stan 8. junija 1637⁴

Prvi delni popis z vsaj nekaj še danes ohranjenih dokumentov je iz leta 1758 in je nastal ob menjavi upraviteljev na gospodstvih. Novi nastavljeni upravitelj Franc Anton Prothas je takrat popisal le gradivo, ki se je nahajalo v grajski pisarni, zaobjema pa predvsem različne vrste registrov, dolžniških knjig in inventarjev – listine niso popisane – spisanih od konca 17. stoletja naprej. Način in kraj hranjenja ostalega starejšega gradiva, tj. tistega, ki ni bilo več v uporabi na podčetrtskem gradu, je razviden iz še enega zapuščinskega inventarja, tokrat Jožefa grofa Attemsa iz leta 1773. Večji dokumenti, kot so štift registri, registri gornine ter drugi registri in knjige, so bili shranjeni v posebni skrinji, medtem ko so se ostale arhivalije nahajale v arhivski omari (*archivkasten*), v kateri je bil priložen tudi njihov oštevilčen

popis.⁵ Na vsega 2 in 1 goldinar ocenjeni arhivska skrinja in stara skrinja sta ležali v *officier zimmer*,⁶ ki bi bila lahko istovetna s prej omenjeno grajsko pisarno, saj se slednja v Jožefovem inventarju ne omenja.

Gradivo, ki ga je bilo iz leta v leto količinsko vedno več, je ostalo do druge polovice leta 1949 na gradu Podčetrtek. Kmalu po koncu druge svetovne vojne, 8. avgusta 1945, je podčetrtski nadgozdar Franc Požarnik sestavil inventar grajskih premičnin, ki so bile pred tem v lasti dr. Ferdinanda Attemsa.⁷ Gradivo v skrbno narejenem popisu ni omenjeno. Najverjetneje zato, ker Požarniku slednje ni predstavljalo nobene vrednosti, saj njegov popis vsebinsko obsega le v denarni vrednosti ovrednotene premičnine, torej predvsem tiste, ki so potemtakem po njegovem mnenju imele neko vrednost. Možno je, da je bilo gradivo shranjeno v kateri od 35 omar, skupno ocenjenih na 10.000 dinarjev.⁸

Prvi postopki, ki so pripeljali do predaje gradiva v takratni Osrednji državni arhiv Slovenije, so se začeli sredi leta 1949. Takrat je namreč nekdo iz Gozdne uprave Podčetrtek poslal dopis Slovenski akademiji znanosti in umetnosti (SAZU) v zvezi s knjigami, slikami in arhivom, ki so bili v gradu. Njen predsednik France Kidrič je 18. junija odgovoril Gozdni upravi, da je SAZU pripravljena pregledati omenjene stvari, saj bi se med njimi – tu so bile mišljene predvsem knjige in slike – lahko skrivali tudi kakšni redki primerki. V ta namen se je odločil, da bo poslal svojega zastopnika, da si omenjene stvari ogleda.⁹ Ali je neimenovani zastopnik našel kakšno rariteto, ni moč ugotoviti, saj usoda slik in knjig ni znana. Dejstvo pa je, da so vse izginile brez sledu. Na radost zgodovinarjev se ista usoda ni poigrala tudi z arhivalijami. O slednjih in njihovi predaji je SAZU obvestila Osrednji državni arhiv Slovenije. 7. julija se je namreč na gradu zglasil njegov uslužbenec Modest Golia. Z namestnikom upravnika se je dogovoril, da bo arhiv poslal prazne zaboje z vlakom do postaje Mestinje, od tam do Podčetrтка pa je za organizacijo prevoza

⁵ StLA, LR, karton 41, Zapuščinski inventar Jožefa grofa Attemsa 1773, fol. 142–142'.

⁶ Prav tam, fol. 148'.

⁷ ZAC, ZAC 1020, šk. 10, zv. Poročila, inventarni popis, Inventar premičnin v bivši lasti dr. Ferdinanda Attemsa v gradu Podčetrtek 1945, str. 1.

⁸ Prav tam, str. 1.

⁹ ZAC, ZAC 1020, šk. 10, zv. SAZU, pregled in prevzem arhiva Attemsa Podčetrtek, Dopis SAZU Gozdni upravi Podčetrtek z 1949, str. 1.

⁴ Mutzbauer, Otto: *Die Urkunden des Archivs*, str. VI.

moralo poskrbeti gozdno gospodarstvo. Dodatna navodila o predaji je v Podčetrtek posredoval še takratni ravnatelj arhiva Jože Maček. V dopisu je naznanil, da so bili zaboji poslani brzovozno 12. julija in da se bosta čez šest dni na gradu oglašila dva arhivska uslužbenca, da vložita arhivalije v zaboje. Po opravljenem delu na gradu je gozdno gospodarstvo moralo še odposlati zaboje, stroške potovanja pa je kril Osrednji državni arhiv Slovenije.¹⁰ V Ljubljano je devet zabojev z arhivalijami prispelo 15. septembra 1949. Gradivo ob prevzemu ni bilo urejeno, poleg tega pa je bilo zaradi neprimerne hrambe, predvsem v času druge svetovne vojne, tudi močno poškodovano od vlage. Arhiv je nato gradivo uredil po shemi za ureditev gradiva gospostev in ga leta 1962 tudi popisal. Pretežni del gradiva s podčetrškega gospodstva se tako danes nahaja v ARS v velikem fondu zemljiškega gospodstva Podčetrtek, Hartenštajn in Olimje.¹¹ Fond z oznako AS 768 vsebuje gradivo, nastalo med leti 1558 ter 1926 in obsega 22,5 tm, od tega je 223 knjig in 112 fasciklov spisov.¹²

Nekaj, predvsem drugorazrednega gradiva, arhivski uslužbenci niso pobrali leta 1949 in je naslednjih 19 let ostalo na gradu. Ko se je leta 1968 Gozdno gospodarstvo Celje izselilo iz gradu in je pustilo odprto celo sobo z delom starega arhiva, je Zavod za spomeniško varstvo o tem obvestil celj-

ski mestni arhiv, ki je nato preostale kose starega gradiva zbral in jih 27. maja pripeljal v Celje. Skupno se ga je nabralo za 2,2 tm ali 22 arhivskih škatel. Popisovalka gradiva Ivanka Zajc-Cizelj ga je nato kronološko in tematsko uredila ter ga obenem v skladu z zakonskimi predpisi in po posvetovanju z vodjo strokovne službe nekaj tudi izločila.¹³ Po temeljitem pretresu ga je ostalo za 11 škatel ter sega v čas med leti 1706 in 1954, hrani pa se v fondu Zbirka graščine Attems v Podčetrtku.¹⁴

Tretja ustanova, ki prav tako hrani večjo količino gradiva, nanašajočega se na gospostvo Podčetrtek, je StLA. Tukaj se starejše arhivalije ne nahajajo samo v enem fondu, ampak jih je v večjih in manjših količinah moč najti v različnih fondih. Največ se jih vsekakor hrani v fondu družine Attems. Zgodovina teh arhivalij in fonda ni nič manj zanimiva in pestra kot zgodovina podčetrških. Pred prihodom v StLA so bile "graške" arhivalije vse skozi shranjene v baročni palači družine Attems v Gradcu. Najstarejši ohranjeni popis, v katerem so obenem zajete tudi arhivalije, zadevajoče gospostvo Podčetrtek, je iz leta 1773 in se nahaja v zapuščinskem inventarju Jožefa grofa Attemsa.¹⁵ Arhivalije so bile takrat shranjene v treh pločevinastih škatlah (*plechenen schachtel*).¹⁶ V 19. stoletju je bil na-rejen nov popis gradiva, in sicer dokaj podroben, tako rekoč na stopnji dokumenta. Le-tega je opravil eden od članov družine Attems ali pa nekdo drug oz. najverjetneje tisti, ki je bil zadolžen za gradivo v palači. Določeno število knjig ali posameznih dokumentov, obsegajočih manjši fascikel, je bilo popisano na vsakem lističu posebej in so se nahajali v fasciklu. Prav tako je dal Edmund Attems izdelati tudi svoj t. i. arhivski znak *ex archivo Edmund Attems*, ki je bil nalepljen na vsaki knjigi in na vsakem fasciklu.

Prvi zametki poskusov s strani takratnega *Archiv des Reichsgaus Steiermark* za pridobitev Attemsovega arhiva iz omenjene palače segajo v leto 1938. Čeprav je takrat Ferdinand Attems pokazal pripravljenost za predajo – pod pogojem, da lastništvo nad arhivom ostane v rokah družine – v upravljanje omenjenemu arhivu, pa do njegove dejanske selitve

¹⁰ ZAC, ZAC 1020, škatla 10, zvezek SAZU, pregled in prevzem arhiva Attems Podčetrtek, Dopis Osrednjega državnega arhiva Slovenije Gozdnemu gospodarstvu Podčetrtek z dne 1949, str. 1.

¹¹ Fond zajema gradivo omenjenih treh gospostev zato, ker so bila v času lastništva grofov Attemsov nad njimi združena, tj. imela so skupnega upravitelja ter upravo in zaradi tega gradiva ni bilo možno ločiti na posamezna gospodstva. Ob nakupu gospostva Olimje leta 1805 so grofje Attems dobili tudi arhiv tega gospostva in so ga po omenjenem letu preselili v grad Podčetrtek. Arhivalije, nastale med leti 1604 in 1805, je bilo možno ločiti od ostalega gradiva; ARS jih je uvrstil v samostojen graščinski fond, imenovan Gospostvo Olimje in z oznako AS 763. (Vodnik po fondih in zbirkah, str. 107 in 109). Poleg gradiva teh treh gospostev se je na podčetrškem gradu nahajalo tudi nekaj gradiva ostalih Attemsovih gospostev, tj. gospostev Bistriški grad, Brežice, Rajhenburg in pa gospostva Kunšperk (prav tam, str. 80, 85, 101 in 112). Slednje kot edino nikoli ni bilo v lasti Attemsov. Povezava med njim in gospostvom Podčetrtek so bili plemiška družina Tattenbach. Glede na to, da ohranjeno gradivo izhaja iz obdobja, ko si je tako Kunšperk kot Podčetrtek lastil Ivan Krištof Tattenbach, je verjetno, da se je to gradivo zaradi kakšnega upravnega razloga že od takrat nahajalo na podčetrškem gradu. Gradivo omenjenih gospostev je bilo pripeljano v Ljubljano z ostalim gradivom 15. septembra 1949 in se danes hrani v fondih omenjenih gospostev.

¹² Prav tam, str. 109.

¹³ *Varstvo spomenikov* 12 (1969), str. 124; Zajc-Cizelj: Zbirka graščine Attems v Podčetrtku (1706–1954), str. 1.

¹⁴ Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju, str. 324.

¹⁵ Gradivo je precej natančno popisano, saj obsega popis dobrih 40 strani, velikost papirja pa je B4 (Zapuščinski inventar Jožefa grofa Attemsa 1773, fol. 29–49).

¹⁶ Prav tam, fol. 29.

ni prišlo. Poskusi za njegovo pridobitev so se v naslednjih letih še vrstili, saj so se mnogi zavedali njegovega velikega zgodovinskega in kulturnega pomena za deželo. Naslednji se je tako zvrstil že dve leti pozneje. Tokrat ni bila več toliko v ospredju njegova predaja, ampak predvsem zaščita. In res, že naslednje leto je arhiv prišel pod varstvo pisnih spomenikov. Ob zaščiti je bil postavljen tudi pogoj, ki je predvideval, da se arhiv shrani v *Archiv des Reichsgaus Steiermark*, pravica lastništva in uporabe pa bi ostala v Ferdinandovih rokah. Slednji se s to odločitvijo ni strinjal in se je pritožil. Dosegel je, da lahko del gradiva, tj. družinska korespondenca, družinske listine, primerki sentimentalne oz. spominske vrednosti, odlikovanja ter medalje, ostane v njihovi palači. Ko so si pozneje prišli arhiv ogledat nekateri arhivski uslužbenci, so se odločili, da se celovitost arhiva Attems ne sme uničiti, zato je le-ta fizično še naprej ostal v palači, uprava nad njim pa je prešla na Arhiv.

Konec druge svetovne vojne in padec Tretjega rajha ter okupacija Gradca s strani dveh zaveznih sil Rusije in Velike Britanije so pustili vidne posledice tudi na omenjenem arhivu.¹⁷ Največja negotovost glede njegove usode je vladala leta 1951, ko so Rusi zaradi drugačnih ideoloških nazorov in pomanjkanja razumevanja za tovrstne kulturne stvari¹⁸ prodali dele Attemsove knjižnice v palači. Arhiva ista usoda ni doletela, je pa v tem času utrpel poškodbe. Do njegove fizične predavitve iz palače v StLA je prišlo leta 1957, in to v tovarnjaku za star papir (*Lkw-Ladung Altpapier*). Takrat je namreč moral Ignac Attems zaradi finančnih razlogov prodati palačo deželi Štajerski.¹⁹ Med StLA in Ignacem Attemsom, sinom prej omenjenega in leta 1946 v Slovenski Bistrici ubitega Ferdinanda, je bila sklenjena nova pogodba. Po tej je družini Attems ostala pravica do lastništva nad arhivom, glede njegove uporabe oz. vpogleda vanj pa je bilo sklenjeno, da se to v naslednjih 50 letih lahko dovoli le s privolitvijo družine in izključno le v znanstvene namene. Vsi zainteresirani so se tako morali s pisno prošnjo – v kateri je bilo potrebno navesti cilje raziskave – obrniti na Ignaca, nakar je le-ta, seveda če se je zato odločil, podelil StLA pooblastilo, da se zainteresiranemu pokaže gradivo, in sicer samo tisto, ki ga je naročil oz. potreboval.

Glede kopiranja gradiva je bila odločitev prepuščena direktorju arhiva s pridržkom, da je prednostni cilj obstoj arhiva v stanju, v kakršnem je.²⁰ V naslednjih letih je bilo prispelo gradivo urejeno, poškodovani kosi pa restavrirani, poleg tega pa je bil narejen še obširen, skoraj 240 strani obsegajoč popis.²¹ Po Ignacevi smrti je postal zastopnik družine v omenjenih zadevah prof. Franc Attems, ki je z dopisom StLA 7. julija 1987 malce olajšal pogoje uporabe gradiva. Ker je bil prejšnji postopek pridobitve dovoljenja za njegovo uporabo dolgotrajen, je odobritev uporabe prestavil na vodstvo arhiva, ki pa je ob vsakokratni odobritvi še kljub temu moralo o tem obvestiti tedanjega zastopnika družine.²² Po Francevi smrti je 8. septembra 1999 vse družinske obveznosti v zvezi s StLA in arhivom Attems prevzel dr. Johannes Attems²³ in jih skupaj s svojo sestro opravlja še danes.

Pomembna in velika razlika med graškim in ljubljanskim arhivom je tudi v ohranjenosti virov, ki se tam hranijo. Medtem ko v graškem arhivu ni enega samega arhivskega dokumenta, ki je še toliko poškodovan, da bi bil potreben restavracije, je v tem oziru stanje dokumentov, shranjenih v ARS in zadevajajočih gospodstvo Podčetrtek v obravnavanem obdobju, naravnost alarmantno. Največ gradiva so vlaga, papirna rja in miši napadle že, ko je bilo to še shranjeno na podčetrtskem gradu, kar pa vseeno ne vrže lepše luči na ARS, saj se bo kljub ustrezni hrambi uničenega še nadaljevalo – razen škode, ki so jo povzročile miši – dokler na njem ne bo izveden primeren restavracijski postopek.

Združeni gospodstvi Podčetrtek in Hartenštajn ter njuni lastniki in upravitelji

Sosednji gospodstvi Podčetrtek in Hartenštajn sta imeli do zadnjega desetletja 17. stoletja različne lastnike. Podčetrtek si je do leta 1612 lastila krška škofija, ko ga je prodala Ivanu Krištofu baronu Tattenbachu.²⁴ V lasti baronov, od 8. junija 1637 dalje grofov Tattenbach,²⁵ je ostalo do leta 1670. Po neuspešni protihabsburški zaroti in aretaciji njenega soudeleženca Ivana Erazma Tattenbacha

¹⁷ StLA, Hausakt, Haus-Akten Attems, Kronologija Arhiva Attems, str. 1.

¹⁸ ... aus Urteilen ideologischer Art und mangelndem Sachverständnis (StLA, Dopis direktorja StLA, str. 1).

¹⁹ StLA, Inventar gradiva fonda Attems, str. 3; Dopis direktorja StLA, str. 1.

²⁰ Dopis direktorja StLA, str. 3.

²¹ Kronologija arhiva Attems, str. 2; Dopis direktorja StLA, str. 1.

²² Dopis direktorja StLA, str. 1.

²³ Kronologija Arhiva Attems, str. 2.

²⁴ Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark*, str. 235; ARS, AS 768, fasc. 3, Pobotnica krškega škofa Janeza Jakoba Ivanu Krištofu Tattenbachu 1612, fol. 1.

²⁵ Mutzbauer, Otto: *Die Urkunden des Archivs*, str. VI.

Grad Podčetrtek okoli leta 1681, pozneje sedež uprave združenih gospostev Podčetrtek in Hartenštajn²⁶

22. marca sta bila vsa njegova posest in ostalo premoženje zaplenjena s strani cesarja in predana v upravo notranjeavstrijski dvorni komori. Iz le-teh so se v naslednjih letih poravnavali tako stroški v zvezi z grofovo aretacijo in sodnim procesom ter vodenjem posesti, kot tudi terjatve njegovih upnikov. Teh ni bilo malo. Za dokazovanje upravičenosti zahtev Tattenbachovih upnikov je bil kmalu po njegovi usmrtni ustanovljen poseben organ, t. i. *judicium delegatum*, ki je od oktobra 1676 dalje skrbel obenem tudi za upravo zaplenjenih posesti. Do leta 1682 Tattenbachovega premičnega premoženja ni bilo več, neizplačanih upnikov pa je ostalo še kar nekaj. *Judicium delegatum* se je zato odločil za prodajo posesti. Že po prodaji gospostev Konjice in Rače se je izkazalo, da preostala Tattenbachova posest najverjetneje ne bo zadostovala za poplačilo vseh terjatev. Na podlagi tega je bil za gospodstvu Podčetrtek in Štatenberg sestavljen seznam prednostnih upnikov, ki so lahko upali, da bosta doseženi kupnini za gospodstvo tako visoki, da bodo njihove terjatve izplačane. Za nakup Podčetrka se je naposled odločil Ignac Marija grof Attems, utemeljitelj štajerske veje omenjene družine. Po krajših, a trdih pogajanjih s pooblaščenca Tattenbachovih upnikov, so 27. aprila 1686 sklenili

prodajno pogodbo v višini 70.000 goldinarjev.²⁷ Novopečeni lastnik posesti na Štajerskem se po tem nakupu ni ustavil. Do konca stoletja je od določenih Tattenbachovih upnikov kupil za 135 imenjskih funtov štatensberške posesti in pravic,²⁸ gospodstvo Brežice od potomke grofov Frankopanov²⁹ ter 15. septembra 1691 še gospodstvo Hartenštajn in del pilštajnskega gospodstva. Slednjo posest je takoj po nakupu priključil Hartenštajnu.

Hartenštajn so imeli vsaj do začetka 16. stoletja kot krški fevd Helfenbergerji. Po njihovem izumrtju je nekaj časa njegove dohodke užival ormoški baron Jakob Szekely/Zekel, med leti 1606 in 1615 Andreas Pürscher, nato pa so si ga pridobili plemiči Reising.³⁰ V lasti slednjih je ostal do omenjene prodaje Ignacu Mariji grofu Attems. Le-ta je svoji gospodstvu Podčetrtek in Hartenštajn združil šele čez nekaj let, in to na način, da je obe upravljal en upravitelj, ki je imel svoj sedež na gradu Podčetrtek.

Do svoje smrti v letu 1732 si je Attems pridobil še nekaj gospostev in počasi je postal eden največjih posestnikov v deželi. Da Ignacev trud in več

²⁶ Vischer, Georg Matthaeus: *Topographia Ducatus Stiriae*, 2. Band, št. 485.

²⁷ Zadavec, Dejan: Gospodstvo Podčetrtek 1670–1700, str. 28–58.

²⁸ Zadavec, Dejan: Gospodstvo Štatenberg, str. 239–243.

²⁹ Koropec Jože: Brežice v srednjem veku, str. 114.

³⁰ Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark*, str. 239.

kot uspešna prizadevanja na tem področju njegovi nasledniki ne bi uničili oz. "zavozili", je leta 1727 ustanovil dva fidejkomisa. Vsa družinska posest je tako postala dedna in neprodajna. Podčetrtek in Hartenštajn ter leta 1721 pridobljeno gospodstvo Rajhenburg je kot drugi fidejkomis prejel mlajši sin Tadej Kajetan.³¹ Čeprav so je slednjemu v zakonu z Marijo Ano, rojeno grofico Wurmbrand-Stupach, rodilo osem otrok, jih kar sedem ni preživel mladosti.³² Nesrečni oče tako ni imel druge izbire, kot da vso svojo posest prepusti edinemu živečemu sinu Jožefu. Ko je 13. avgusta 1750 za vedno zatisnil oči,³³ skoraj 23-letni Jožef še ni bil polnoleten za dedovanje. Na uradni prevzem posesti je tako moral počakati še nekaj več kot leto dni. V njegovi lasti so omenjena tri gospodstva ostala do smrti 25. novembra 1772.³⁴ Ker dedičev za sabo ni pustil, je vso njegovo posest podedoval bratrančev sin Ferdinand Marija I. grof Attems.³⁵

Najvišja uprava obeh gospostev je bila formalno v rokah njenega lastnika oziroma njegove družine, torej Attemsov. Ker pa ti gradu Podčetrtek niso uporabljali za svojo rezidenco, so imeli za upravljanje nastavljenega upravitelja (*verwalter*). Ta pri opravljanju seveda ni imel prostih rok, ampak se je moral ravnati po navodilih,³⁶ ki jih je prejel ob nastopu službe, pa še sprotne ukaze članov družine je moral izpolnjevati. Njegove naloge in obveznosti so bile raznovrstne. S pomočjo nižjih uradnikov je kontroliral izpolnjevanje podložniških obveznosti in pobiral, skladiščil ter prodajal naturalije, vzdrževal zgradbe in s finančnim ter materialnim potencialom gospodstva upravljal v skladu z imetnikovimi navodili.³⁷ Nadalje je bil zadolžen še za sestavljanje podložniških zapuščinskih inventarjev, izdajanje poročnih, odpovednih in kupnih pisem, prav tako pa je imel v rokah tudi patrimonialno sodstvo. Za izdajanje omenjenih dokumentov in s sodstvom povezanih zaračunanih sodnih glob je prejemal še dodaten zaslužek. Od vsakega izdanega dokumenta

ali zaračunane globe si je lahko zadržal še nek delež. Ob koncu vsakega obračunskega leta pa je moral v obliki letnega obračuna poročati o svojem poslovanju imetniku gospodstva.³⁸

Med leti 1691 in 1758, torej v obdobju iz katerega so tudi administrativne knjige, popisane v omenjenem inventarju iz leta 1758, so na združenih gospodstvih Podčetrtek in Hartenštajn uradovali štirje upravitelji.

Matija Pihler je ob nastopu službe s sabo v Podčetrtek pripeljal še ženo Marjeto in vsaj dva otroke, in to sina Franca Karla ter hčerko Marijo Terezijo. Tukaj sta se jima rodili še dve deklici. Tri dni pred začetkom leta 1691 je župnik Marko Heller v podčetrški župnijski cerkvi sv. Lovrenca ob prisotnosti grofa in grofice Attems kot botrov slovesno krstil Marijo Regino,³⁹ njun zadnji rojeni otrok, ki je dobil ime po materi, pa je bil krščen v Podčetrtku 19. junija 1695,⁴⁰ torej malo pred Matijevo smrtjo. Pihler je najverjetneje začel upraviteljevati 5. oktobra 1689, saj se na ta dan začenejo vsi njegovi ohranjeni letni obračuni, prvi prav iz omenjenega leta.⁴¹ Zadnjič je v virih kot upravitelj označen 5. oktobra 1695.⁴² Po podatku iz krstne matične knjige⁴³ je njegovo službo prekinila smrt, in to v času med njegovo že omenjeno zadnjo pisno omembo ter pred 6. decembrom 1695.⁴⁴ Žena in otroci so ostali na gospodstvu vsaj do začetka leta 1698. Njegove obveznosti⁴⁵ so prevzeli sami (in ne kak na novo nastavljeni upravitelj) ter jih opravljali vsaj do 10. septembra 1697.⁴⁶ Tako kot žena prejšnjega upravitelja Janeza Jakoba Milleja je tudi Pihlerjeva hči Marija Terezija pogosto botrovala – v treh letih kar

31 Šerbelj, Ferdo: *Kratka zgodovina grofov Attems*, str. 146–148.

32 Genealogija družine Attems, <http://genealogy.euweb.cz/attems/attems4.html>.

33 Prav tam.

34 Schiviz, Ludwig: *Der Adel in den Matriken*, str. 299.

35 Prav tam.

36 Iz obravnavanega časa ni ohranjenenega nobenega pisnega navodila upravitelju glede upravljanja obeh gospostev. Prvi tovrstni ohranjeni dokument je nekoliko mlajšega datuma, in sicer je bil spisan 1. maja 1779 (StLA, Archiv Attems, karton 254, zv. 1597, Navodila upravitelju gospodstev Podčetrtek in Hartenštajn 1779).

37 Bizjak, Matjaž: *Ratio facta est*, str. 208.

38 Zadavec, Dejan: *Gospodstvo Podčetrtek 1670–1700*, str. 88–89.

39 ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1678–1737, 29. 12. 1690.

40 Prav tam, 19. 6. 1695.

41 ARS, AS 768, fasc. 5, Vinski obračun 1689/90, fol. 0.

42 StLA, Archiv Attems, karton 244, zv. 1568, Denarni obračun 1694/95, fol. 0.

43 *Maria Theresia dni pie defuncti Matthia Pihler praefecti in arce Landtspergensis filia* (ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1678–1737, 6. 12. 1695).

44 Prav tam, 6. 12. 1695.

45 Sin Franc Karel ni sicer v ohranjenih virih nikoli izrecno omenjen kot upravitelj, vendar se vinski obračun za leto 1696 glasi na njegovo ime, in sicer *mein raittung mein Franz Carll Puchler der hochgr(aflichen) herrschaft Landtsperg ...* (ARS, AS 768, fasc. 5, Vinski obračun 1696/97, fol. 0). Matjeva žena Marjeta je kot upraviteljica omenjena 28. februarja 1697 (ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1678–1737, 28. 2. 1697), hči Marija Terezija pa 20. maja 1696 in 10. septembra 1697 (prav tam, 20. 5. 1696 in 10. 9. 1697).

46 Prav tam, 10. 9. 1697.

sedemkrat⁴⁷ –, in to predvsem krščencem najvišjih gosposčinskih slojev, tj. pomembnejših uslužbencev in podčetrtskih tržanov. Njenega brata Franca Karla je ta čast doletela le enkrat.⁴⁸

V tovrstni vlogi sta se nekajkrat⁴⁹ znašli tudi Marija Julijana in Ana Barbara, hčerki naslednjega upravitelja Antona Robide (*Robida*, *Rubida*). Robida je moral svojo novo službo nastopiti konec leta 1697 ali pa na samem začetku naslednjega, saj je že 4. januarja 1698 kot upravitelj popisal zapuščino umrlega podložnika.⁵⁰ Potrebne delovne izkušnje upravitelja si je pred prihodom nekaj let pridobival na gospodstvu Bistriški grad, kjer se prvič neposredno omenja konec oktobra 1691.⁵¹ Tamkaj je takrat že vsaj nekaj mesecev opravljal službo upravitelja, saj je njegova žena že 14. februarja 1691 nosila ta naziv (*prefectisa arvis*).⁵² Zadnjič je omenjen 5. marca 1696, pet dni po krstu hčere Marije Frančiške.⁵³ Zakoncema Robida so se pred prihodom v Podčetrtek ob Mariji Julijani rodile še deklice Marija Konstanca, Ana Katarina in Marija Frančiška.⁵⁴ Tukaj sta svoj prvi naraščaj z ženo Marijo Katarino, rojeno Reuch,⁵⁵ dobila 13. marca 1700, ko se jima je ponovno rodila hči. Ime sta ji dala Marija Sidonija.⁵⁶ Naslednjih nekaj let je število članov družine še naprej naraščalo. Poleg Ane Barbare so na svet prirojali še Janez Anton, Avgustin Danijel in Frančišek Ernest.⁵⁷ Krstne botre svojim otrokom upravitelj in žena nista izbirala med podčetrtskimi tržani ali morebiti med okoliškimi kmeti in kočarji, ampak svojemu stanu primerno. Še posebej rada sta za to uslugo zaprosila upravitelja bližnjega gospodstva Podsreda Jurija Mosegerja in njegovo takratno ženo Marijo Sidonijo. Slednja sta se tej prošnji kajpa-

da rada odzvala.⁵⁸ Pol leta po rojstvu zadnjega otroka, je družino Robida doletela nesreča. 13. aprila 1707 je Anton izgubil ženo, otroci pa mater.⁵⁹ Pokopali so jo v grobnico župnijske cerkve sv. Lovrenca v trgu Podčetrtek. Vdovec Anton ni stal pretirano dolgo križem rok. Že vsaj dve leti pozneje je imel novo življenjsko sopotnico, otroci pa krušno mater. Ime ji je bilo Antonija. V naslednjih šestih letih so se zakoncema rodili štirje otroci.⁶⁰ Še posebej svečan in za starša ponosen je bil krst njunega zadnjega otroka, hčerke Marije Ane. Ko je hladnega januarskega dne leta 1715 v kapelici na gradu krstitelj vikar Janez Teraš uvedel novorojenko v krščansko vero, sta obredu prisostvovala botra Dizma grof Attems in njegova žena Ana Sofija, rojena grofica Herberstein.⁶¹ Poleg svoje družine je Anton imel vsaj še brata Janeza Andreja, poročenega z Ano Šorjan (*Schorian*), ki je bil v letu 1700 upravitelj proviantnega urada na Ptuju.⁶² Službo podčetrtskega upravitelja je nekoliko že ostareli Robida opravljal do konca leta 1721.⁶³

S prvim januarjem 1722 je njegovo delovno mesto zasedel Tomaž Ignac Sauer.⁶⁴ Ali je to ista oseba, ki je že leta 1710 poleg gosposčinske kuharice Marije Vranše botrovala nezakonski hčerki nekega nižjega podčetrtskega uslužbenca,⁶⁵ in potemtaka tukaj že najverjetneje opravljala neko službo, ni mogoče ugotoviti. Kakorkoli, Ignac je ob prihodu na novo delovno mesto s sabo pripeljal še ženo Marijo Sidonijo ter vsaj enega otroka, in sicer Jožefa Avgustina. Tukaj se zakoncema ni rodil noben otrok.⁶⁶ Ko je Jožef že zadosti odrasel, mu je oče zaupal mesto gosposčinskega pisarja. To delo je slednji opravljal nekako od 1741 pa do prve polovice leta 1745.⁶⁷ Po tem času je najverjetneje za nekaj let odšel z gospodstva. Ko se je vrnil, je bil že poročen moški. Za ženo si je dobil plemkinjo Ano

⁴⁷ Prav tam, 13. 1. 1695, 26. 6. 1695, 6. 12. 1695, 20. 5. 1696, 28. 2. 1697, 10. 9. 1697 in 30. 1. 1698.

⁴⁸ Prav tam, 28. 2. 1693.

⁴⁹ Prav tam, 4. 8. 1698, 21. 1. 1700, 6. 2. 1701, 24. 2. 1701, 17. 12. 1716 in 27. 12. 1718.

⁵⁰ ARS, AS 768, knjiga 102, Zapuščinski podložniški inventarji 1698–1711, fol. 5.

⁵¹ PAM, Gosposčina Bistriški grad 1587–1944, šk. 40, zv. 3, Register vinske desetine 1691, fol. 10.

⁵² NŠAM, RMK Slovenska Bistrica 1681–1705, 14. 2. 1691.

⁵³ Prav tam, 28. 2. 1696 in 5. 3. 1696. Da sta bistrški in podčetrtski Anton Robida ena in ista oseba, neizpodbitno dokazuje njegova pisava, ki je v dokumentih, zadevajajočih obe gospodstvi, enaka.

⁵⁴ Prav tam, 27. 12. 1692, 25. 12. 1694 in 28. 2. 1696.

⁵⁵ Krašovec, Mirko: *Podčetrtek*, str. 26.

⁵⁶ ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1678–1737, 13. 3. 1700.

⁵⁷ Prav tam, 18. 5. 1701, 4. 12. 1705, 26. 8. 1704 in 6. 10. 1706.

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ Krašovec, Mirko: *Podčetrtek*, str. 26.

⁶⁰ ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1678–1737, 12. 11. 1709, 1. 5. 1711, 27. 11. 1712 in 4. 1. 1715.

⁶¹ Prav tam, str. 4. 1. 1715.

⁶² ... *meinen br(ueder) Johan Andre Robida prouants verwalten in Pettau ...* (ARS, AS 768, fasc. 5, Denarni obračun 1700, fol. 10); prav tam, fol. 7' in 11.

⁶³ StLA, Archiv Attems, karton 244, zv. 1569, Obračun 1721, fol. 0.

⁶⁴ StLA, Archiv Attems, karton 249, zv. 1583, Izvleček iz štift registra gospodstva Podčetrtek 1722, str. 13.

⁶⁵ ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1678–1737, 22. 9. 1710.

⁶⁶ Prav tam, 10. 7. 1723–1737; ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1737–1785, 1737–3. 3. 1758.

⁶⁷ ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1737–1785, 2. 9. 1741–31(1). 2. 1745.

Elizabeto Mauersperg.⁶⁸ Njegov oče Ignac se v času upraviteljstva za botrovanja ni kaj dosti menil. Ta čast oz. dolžnost je vselej pripadla njegovi ženi in sinu.⁶⁹ Delo upravitelja je opravljal do svoje smrti. Ta ga je doletela nekje pred začetkom marca 1753.⁷⁰ Očetovo službo je dobil sin Avguštin Jožef.⁷¹ Slednji je kmalu poskrbel tudi za to, da je ženin sorodnik Franc Ksaver pl. Mauersperg na gradu dobil službo gosposčinskega uradnika (*officialis arvensis*).⁷² Jožefovo kratko upraviteljevanje ni pustilo vidnejših sprememb na gospodstvu. Ko se mu je ponudila služba dvornega sodnika studeniškega samostana, je konec leta 1757⁷³ spakiral kovčke in z ženo ter dobro leto starim sinom Maksimiljanom⁷⁴ odpotoval tjakaj. Mati Marija ni odšla z njim, ampak je ostala na gradu.⁷⁵

Pečat Tomaža Ignaca Sauerja, podčetrškega upravitelja od 1722 do 1753⁷⁶

Pisarniški inventar 1758⁷⁷ in stanje gradiva danes

Službo upravitelja gospostev Podčetrtek in Hartenštajn je po odhodu Avgušтина Jožefa Sauerja prevzel Franc Anton Prothas. Slednji je dal kmalu po umestitvi popisati vse registre, knjige dolgov podložnikov in sogornikov ter ostale spise, ki jih je za sabo v gosposčinski pisarni pustil njegov predhodnik. Ko je bil inventar končan, ga je dal Prothas na vpogled še omenjenemu Sauerju, ki je njegovo veljavnost potrdil s svojim podpisom.

Seznam administrativnih knjig in spisov, nahajajočih se v gosposčinski pisarni leta 1758

GOSPOSTVO PODČETRTEK

- Štift register **1739**⁷⁸ (24),⁷⁹ 1740, 1742, 1744, **1745** (25), 1749–1751, **1753** (32).
- Knjiga dolgov podložnikov in sogornikov v denarju, gornini in činžnem žitu **1693–1732**, neporavnanih do konca **1735** (89).
- Knjiga denarnih dolgov podložnikov **1697–1721** (74), 1694–1722, **1694–1723** (76), **1694–1724** (78), **1694–1725** (79), 1694–1726, **1694–1727** (81), **1694–1728** (83), 1694–1729, **1694–1730** (86), **1698–1731** (87), **1698–1732** (88), 1698–1733, 1698–1734, 1733–1735, 1733–1736, 1733–1737, 1733–1738, **1733–1739** (92), 1733–1740, **1733–1741** (93), 1733–1742, 1733–1743, 1733–1744, **1733–1745** (95), 1733–1746, **1733–1747** (96), 1733–1748, 1733–1751 in neporavnani do konca 1732.
- Register gornine **1714** (111), 1721–1722, **1737** (23), **1749–1751** (29), **1752** (30).
- Knjiga dolgov sogornikov v gornini 1698–1720, **1694–1723** (fasc. 67), **1694–1724** (77), 1694–1725, **1694–1726** (80), 1694–1727, **1694–1728** (82), **1694–1729** (85), **1694–1730** (fasc. 67), 1698–1731, 1698–1732, 1698–1733, **1698–1734** (91), 1733–1735, **1733–1736** (90), 1733–1737, 1733–1738, 1733–1739, 1733–1740, **1733–1741** (97), 1733–1742, **1733–1743** (98), 1733–1744, 1733–1745, 1733–1746, 1733–1747, 1733–1748.

⁶⁸ Prav tam, 21. 2. 1755.

⁶⁹ ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1678–1737, 10. 7. 1723–1737; ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1737–1785, 1737–14. 3. 1751.

⁷⁰ StLA, Archiv Attems, karton 247, zv. 1576, Obračun 1753/54, fol. 0.

⁷¹ StLA, Archiv Attems, karton 247, zv. 1576, Register žitne desetine podložnikov gospodstva Podčetrtek 1753, str. 3.

⁷² ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1737–1785, 21. 2. 1755.

⁷³ StLA, Archiv Attems, karton 247, zv. 1576, Obračun 1757, fol. 0.

⁷⁴ ŽU Podčetrtek, RMK Podčetrtek 1737–1785, 20. 11. 1756.

⁷⁵ ... et prænobilis domina Maria Saverin vidua ex eadem (Landtspergensis) arce (prav tam, 3. 3. 1758).

⁷⁶ ARS, AS 768, fasc. 9, zv. 1725, Obračun 1725, fol. 49.

⁷⁷ StLA, Archiv Attems, karton 254, zv. 1597, Pisarniški inventar gospostev Podčetrtek in Hartenštajn 1758, fol. 1–9.

⁷⁸ S poudarjeno pisavo so označene tiste administrativne knjige, ki so še danes ohranjene.

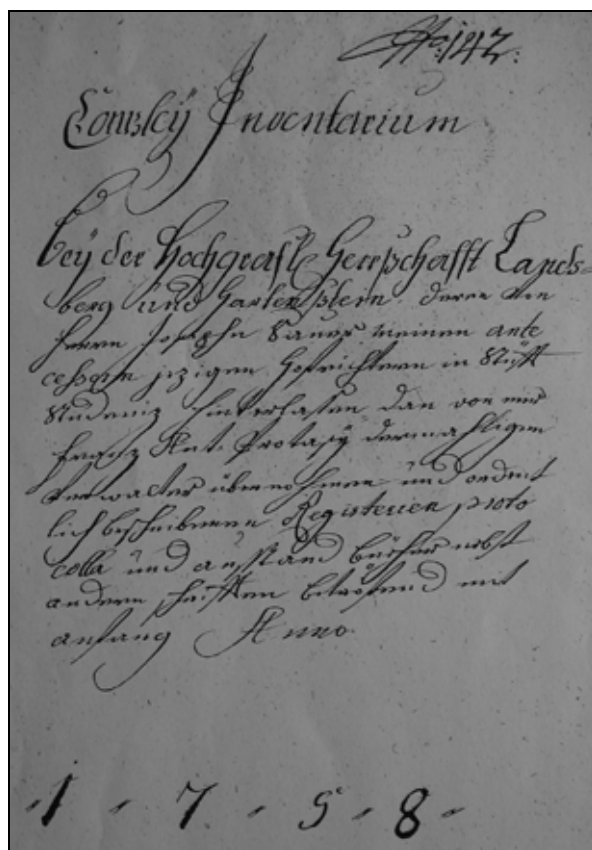
⁷⁹ Številke v oklepaju označujejo arhivsko številko knjige, ki jo le-ta ima danes, ali fascikel, v katerem se nahaja.

- Zapuščinski podložniški inventarji **1698–1711** (102), **1711–1722** (103), **1722–1735** (104), 1735–1744, **1744–1752** (105), 1752–1757.
- Protokol dohodkov od 10 in 20 denariča **1730–** (106).
- Register činžnega žita 1695–1699, **1707–1711** (12), **1718–1723** (16), 1724–1728, **1729–1734** (22), 1735–1740, **1741–1746** (26).
- Register činžnega lanu **1757–1766** (fasc. 65).
- Register lesa **1755–1758** (fasc. 63).

GOSPOSTVO HARTENŠTAJN

- Štift register **1721** (118), **1722** (119), **1723** (120), **1724** (121), 1725, 1726, 1744 + denarni dolgovi podložnikov, 1745, 1746, **1749–1751** (fasc. 65), **1752 + denarni dolgovi podložnikov 1733–1751** (136), **1754** (StLA, karton 249, zv. 1583).
- Knjiga denarnih dolgov podložnikov **1694–1697** (113), 1698, 1699, **1700** (fasc. 65), **1698–1701** (fasc. 65), 1698–1702, 1698–1703, 1698–1704, 1698–1705, 1698–1706, 1698–1707, **1698–1708** (127), 1698–1709, **1698–1710** (fasc. 65), 1698–1711, 1698–1712, **1698–1713** (fasc. 65), **1698–1714** (fasc. 65), 1698–1715, **1698–1716** (fasc. 64), 1698–1717, 1698–1718, 1698–1719, 1698–1720, **1698–1721** (128), 1698–1722, 1698–1723, 1698–1724, **1694–1725** (fasc. 65), 1698–1726, 1698–1727, 1698–1728, 1698–1729, 1730–1731, 1698–1732, 1698–1733, 1698–1734, 1733–1735, **1733–1736** (fasc. 65), 1733–1737, 1733–1738, 1733–1739, 1733–1740, 1733–1741, 1733–1742, 1733–1743.
- Register gornine **1695–1698** (112), 1698–1701, 1701–1705, **1706–1709** (115), 1710, **1711–1716** (116), **1717** (124), 1718 + dolgovi sogornikov v gornini do 1717, 1719, **1749–1751** (134), 1752.
- Knjiga dolgov sogornikov v gornini **1691–1696** (fasc. 67), **1698–1699** (fasc. 67), **1698–1700** (fasc. 67), 1698–1703, 1698–1704, **1698–1705** (126), 1698–1706, 1698–1707, **1698–1708** (fasc. 67), 1698–1709, **1698–1710** (fasc. 67), **1698–1711** (fasc. 65), 1698–1712, **1698–1713** (fasc. 67), **1698–1714** (fasc. 67), **1698–1715** (128), 1698–1716, **1698–1717** (fasc. 67), 1698–1719, 1698–1720, 1698–1721, **1693–1722** (135), 1698–1723, 1698–1724, 1698–1725, 1698–1726, **1698–1727** (130), 1698–1728, 1698–1729, **1698–1730** (fasc. 67), **1698–1731** (fasc. 67), **1698–1732** (fasc. 67), 1698–1733, 1698–1734, **1733–1735** (fasc. 67), 1733–1736, 1733–1737, 1733–1738, 1733–1739, 1733–1740, **1733–1741** (fasc. 67), 1733–1742, **1733–1743** (fasc. 67), 1733–1744, 1733–1745, 1733–1746, 1733–1747, 1733–1748.

- Izvleček iz davčnega registra 1712, **1713** (fasc. 65).
- Knjiga dolgov podložnikov in sogornikov v denarju, gornini in činžnem žitu **1693–1732**, neporavnanih do konca **1735** (131).
- Register denarne in delovne obveze podložnikov 1733.
- Register činžnega žita **1700–1709** (114), 1710–1716, 1717–1722, 1723–1728, 1729–1734, 1735–1740, **1741–1746** (132).
- Register činžnega lanu 1757–1762.
- **Kriminalni spisi** (fasc. 91).
- **Nekaj fasciklov različne korespondence in prošenj** (fasc. 40).
- **59 kupnih pisem** (fasc. 71).

Naslovna stran pisarniškega inventarja iz 1758⁸⁰

⁸⁰ StLA, Archiv Attems, karton 254, zv. 1597, Pisarniški inventar gospostev Podčetrtek in Hartenštajn 1758, fol. 1.

Ohranjenost administrativnih knjig danes v primerjavi s popisom iz leta 1758

Administrativne knjige	Podčetrtek		Hartenštajn		Skupaj
	število	%	število	%	
Štift register	3/7	42,9	7/12	58,3	50,6
Register gornine	4/5	80	5/11	45,5	62,75
Register činžnega žita	4/7	57,1	2/7	28,6	42,85
Register činžnega lanu	1/1	100	0/1	0	50
Register lesa	1/1	100	-		100
Register denarne in delovne obveze	-		0/1	0	0
Izveček iz davčnega registra	-		1/2	50	50
Knjiga denarnih dolgov	13/29	44,8	11/46	23,9	34,35
Knjiga dolgov v gornini	10/27	37	19/48	20,8	28,9
Knjiga dolgov v denarju, gornini in činžnem žitu 1693-1732	1/1	100	1/1	100	100
Protokol dohodkov od 10 in 20 denariča	1/1	100	-		100
Zapuščinski podložniški inventarji	4/6	66,7	-		66,7
Kriminalni spisi	nekaj				
Korespondenca in prošnje	nekaj				
Kupna pisma	nekaj				
Skupaj	42/85	49,4	46/129	35,7	88/214 41,1

Vse še danes ohranjene knjige in spisi, razen enega štift registra, se hranijo v ARS. Samo hartenštajnski štift register iz leta 1754 je v StLA. Tja kaj je prišel enkrat po letu 1773, in sicer se je do leta 1957 hranil v Attemsovi graški palači, nato pa je bil s preostankom družinskega arhiva prepeljan v nekaj sto metrov oddaljeni deželni arhiv. Čeprav so v tem popisu popisane skoraj izključno knjige – seveda razen kupnih pisem, korespondence in kriminalnih spisov –, pa se te danes ne hranijo v ARS samo kot knjige, kot bi bilo pričakovati, ampak jih je precej tudi v fasciklih. Nekaj jih je tako moč najti v fasciklih 63, 64 in 65, največ pa v fasciklu s številko 67.

Kar se tiče ohranjenosti omenjenih administrativnih knjig, sta obdobje 250 let in ljudski faktor pustila svoj pečat. Danes jih je še 88 oz. dobrih 41 odstotkov. Skoraj 14 odstotkov več je podčetrtskih kot hartenštajnskih, kar pa je nenazadnje tudi moč pričakovati, saj je bilo slednjih leta 1758 popisanih 44 več. V večini primerov namreč drži dejstvo, da več kot je bilo knjig določene vrste, manj je ohranjenih. Najslabše so jo tako odnesle knjige dolgov v denarju in gornini, ki so se sestavljale na letni ravni in so obsegale kar 70 odstotkov vseh popisanih knjig.

Sicer pa v tem popisu niso zajete vse tovrstne administrativne knjige, ki so bile v uporabi od 1691 pa do 1758. Še danes je ohranjenih kar nekaj takš-

nih, ki jih Prothas pred 250 leti ni popisal. Da niso bile na istem mestu kot popisane, je jasno. Poraja pa se vprašanje, zakaj niso bile oz. zakaj je imel npr. bivši upravitelj Sauer konec leta 1757 "*pri roki*" podčetrtski štift register iz leta 1739, medtem ko tista dva iz let 1747 in 1748 ne, a sta bila po starosti vsekakor bolj aktualna. Glede na to, da ni neke racionalne razlage, obstaja možnost, da nekatere izmed knjig takrat niso bile več v neposredni uporabi, ampak so bile še kljub temu vedno tam, torej brez nekega določenega razloga oz. administrativne naloge.

O administrativnih knjigah združenih gospostev

Kot je iz popisa razvidno, so bile za vodenje gospošćinske administracije sredi 18. stoletja potrebne različne vrste administrativnih knjig. Tako je imel upravitelj v svoji pisarni na podčetrtskem gradu vedno pri roki različne vrste registrov, ki so izkazovali gospošćinske dohodke od podložnikov in sogornikov. Visoke letne obveznosti, ki jih tukajšnje revno prebivalstvo pogosto ni bilo sposobno redno poravnati, so slednje vodili v zadolženost. V ta namen so se vodile posebne dolžniške knjige. Ker obvezanci svojih dolžnosti marsikdaj niso poravnali niti sproti, kaj šele za nazaj, so se te knjige sestavljale vsako leto posebej. Poleg dohodkov od

podložnikov in sogornikov, sta imeli združeni gospostvi še druge dohodke. Razen od prodaj naturalij, se je letno nekaj denarja nabralo še od pristojbin od prodaj posesti med podložniki ter pri dedovanjih, ko so novi zakupniki posesti morali poravnati primščino itd. Vsak dohodek od tovrstnih transakcij je bil skrbno popisano v zato namenjenem protokolu. Gosposočinska uprava pa se seveda ni samo ukvarjala s podložniki in njihovimi letnimi obveznostmi. Ker je bil Podčetrtek tudi sedež deželskega sodišča, se je precej časa in črnila porabilo še v zvezi s slednjim, tj. s pravicami in obveznostmi, ki so izhajale iz njega. Z lastniki sosednjih gospostev ter različnimi cerkvenimi dostojanstveniki je bil upravitelj v stalni pisni korespondenci, prav tako s svojim delodajalcem oz. lastnikom gospodstva. Slednjemu je poleg pisem in letnih obračunov na vpogled redno pošiljal še izvlečke iz različnih registrov, v prvi vrsti tistih, ki so izkazovali dohodke od podložnikov.

Štift register, tudi štiftregister (*Stiftregister, Steuer Buch, Steuer Register, Stiftbuch, Zahlbuch*). Je uradni seznam, nekakšen delni urbar, v katerem so popisani podložniki in nekatere njihove dajatve ter davki. Ime je verjetno dobil po dnevu (*Stift*), ko so gospodstva pobirala svoje dohodke. Navadno so bili spisani za vsako leto posebej ali pa za nekaj let, za razliko od urbarjev, ki so bili enkrat sestavljeni in v veljavi skozi daljše obdobje. Vsebinsko so si določeni "nepopolni" urbarji in štift registri precej podobni. V primerjavi s popolno sestavljenimi urbarji, v katerih so poleg gosposočinskih dohodkov od podložnikov zapisani še dohodki od sogornikov ter dominikalna posest in pertinence, "nepopolni" urbarji navadno vsebujejo samo omenjene dohodke od podložnikov. Tako je tudi s štift registri. Čeprav so bili slednji ponekod uporabljeni že v 14. in 15. stoletju, se je njihova uporaba precej razširila šele nekako od sredine 16. stoletja naprej⁸¹ in je največji razmah doživela v drugi polovici 17. in v 18. stoletju. Razlog temu je bila vsekakor uvedba deželnih davkov, ki so z leti postajali čedalje raznovrstnejši. Ker se je višina določenih davkov spreminjala skoraj na letni ravni, bi bila vsakoletna sestava urbarjev nesmiselna, zato so gospodstva namesto slednjih začela čedalje bolj uporabljati različne sezname prihodkov. Podložnike in njihove denarne dajatve – denarna pravda, davki in v denarju plačljive ostale dajatve, tj. predvsem mala

pravda – so zapisovali v štift registre. Do srede 17. stoletja, ko davki še niso bili tako pestri, so v štift registre še pogosto zapisovali različne dajatve v žitu, lanu in podobno, prav tako pa jih niso sestavljali skoraj za vsako leto posebej. Če sta bila imenjski in izredni davek določeno število let iste višine, kar sta v tistem času pogosto tudi bila, ni bilo potrebe za novim seznamom. Razmah novih davkov, tj. kontribucija, deželna delovna renta, *anticipations zins*, različne izredne letne davčne naklade, itd., od sredine 17. stoletja naprej, pa je povzročil, da so gosposočinski uradniki v štift registre vpisovali samo še denarne obveznosti podložnikov. Dajatve v žitu, lanu in podobno, torej tiste, katerih višina se ni spreminjala, so začeli voditi v ločenih registrih, tako da jih ni bilo potrebno vsako leto na novo popisovati in si s tem delati dodatnega dela. Ponekod so se gosposočinski uradniki znašli tudi tako, da so v primerih, ko so bile višine davkov iste kot kakšno prejšnje leto, uporabili star štift register, v katerem so samo spremenili imena trenutnih imetnikov posesti.⁸²

Poleg vpisa podložniških denarnih obveznosti, so imeli tovrstni registri še eno nalogo, in sicer evidenčno. Na dan, ko je podložnik poravnal svoje obveznosti oz. vsaj del le-teh, mu je upravitelj ali pisar vnesel ustrezno oznako o celotnem plačilu obveznosti oz. če jih ni v celoti poravnal, znesek plačanih obveznosti. Ker pa vsaj podčetrški in hartenštajnski podložniki niso zmogli poravnati vseh obveznosti v tekočem letu, so v štift registru navadno sumarno zapisani še njihovi dolgovi iz prejšnjih let. Sicer pa so gospodstva za podložniške dolgove vodila še posebne dolžniške knjige.

Register gornine (*Bergrecht Register*). Je seznam v katerem so zapisani prihodki gospodstva od gorninskih vinogradov in drugih gorninskih posesti. Navadno so bili sestavljeni za dobo nekaj let, včasih, a redkeje, pa celo za vsako leto posebej. V njih so poimensko zapisani vsi sogorniki po vinskih gorcih in njihova letna gornina, ki so jo dajali predvsem v vinu ali moštu, v manjši meri pa tudi v kopunih in kokoših ter denarju.

⁸¹ Prvi ohranjeni štift register za podčetrško gospodstvo je iz leta 1570 (StLA, Archiv Attems, karton 249, zv. 1581, Štift register 1570–1575).

⁸² Tako je podčetrški upravitelj uporabil štift register iz leta 1694 tudi še leta 1719 (ARS, AS 768, knjiga 8, Štift register 1694, 1719, str. 27), tistega iz leta 1721 pa še leta 1731. V slednjem je svoje ravnanje obrazložil z besedami, da *dieses pro 721 formierte stift buch mit denen zins gulden, denen 731 anlaagen ganz gleich gehet, als ist soliches buch in 731ter haubt stift gebracht vnd der erlaag darin geschrieben worden* (ARS, AS 768, knjiga 18, Štift register 1721, 1731, fol. 0).

Register činžnega žita in lanu (*Zunß Threydt Register, Zunß Haar Register*). Register činžnega žita je seznam, v katerem so zabeleženi vsi podložniki po vaseh, ki so v sklopu dajatev letno dajali tudi različne vrste žita, ter višina njihove obveznosti. Register lanu je podoben seznam, le da so v njem zapisani podložniki in višina njihovih letnih dajatev v lanu v funtih ali povesmih.

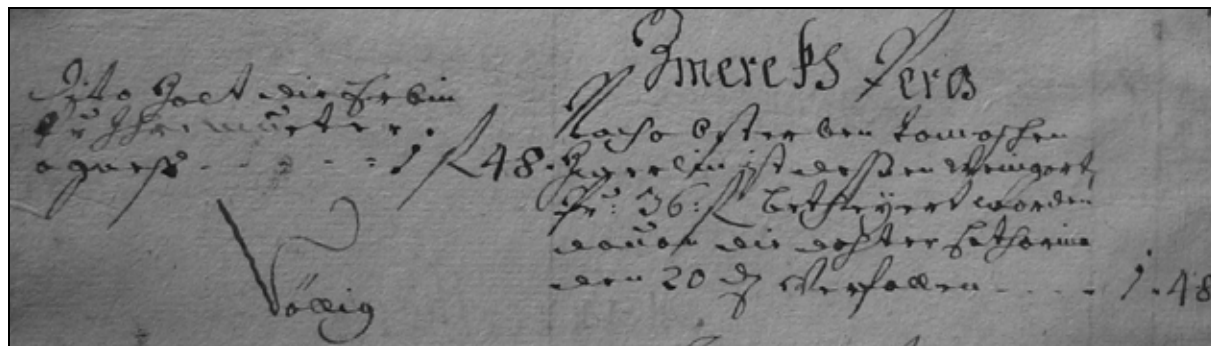
Izvleček iz davčnega registra (*Steuer Register Extract*). Je seznam, v katerem so popisani podložniki in njihove letne denarne obveznosti. Le-te niso zapisane vsaka posebej, torej po vrsti kot v štift registru, ampak je navadno podan le celoten, tj. seštet znesek podložnikovih obveznosti.

Knjiga denarnih dolgov podložnikov (*Steuer Aufstand Buecher*). V tovrstnih knjigah so po vaseh popisani podložniki in višina dolga po letih, ki so ga imeli do gospostva zaradi neporavnanih denarnih obveznosti. Vsaka poravnava dolga ali samo njegovega dela je vknjižena v stolpcu na levi strani knjige. Poleg višine plačila je navadno naveden še datum plačila. V primeru, da podložnik ni poravnal celotnega dolga, je v knjigi dolgov, sestavljeni naslednje leto, njegov dolg ustrezno zmanjšan. V primeru poravnave celotnega dolga, podložnik ni bil vpisan v novo knjigo dolgov.

Knjiga dolgov sogornikov v gornini (*Bergrecht Aufstand Buecher*). Te knjige so vsebinsko sestavljene na isti način kot knjige denarnih dolgov podložnikov, le da so v njih po vinskih goricah popisani sogorniki in višine njihovih neporavnanih gornin po letih gorskemu gospodu oz. gospostvu.

Knjiga dolgov podložnikov in sogornikov v denarju, gornini in činžnem žitu 1693–1732, neporavnanih do konca 1735 (*Steuer, Bergrecht Guetmachungs und getraydt astandt...*). Še ena izmed knjig dolgov, kjer pa so za razliko od ostalih tovrstnih knjig na enem mestu zapisani vsi dolgovi tako sumarno kot tudi po podložnikih in sogornikih. Podčetrška in hartenštajnska knjiga sta razdeljeni na štiri dele. Začneta se z denarnimi zaostanki, ki jim sledijo gorninski in zaostanki v sodnem vinu, žitu in siru, končata pa se z dolgovi v činžnem žitu. Dolgovi so pri tistih dolžnikih, ki svoje obveznosti niso poravnali več let, podani sumarno, pri tistih, ki pa so imeli neporavnane samo za določeno leto, je zraven zapisano še leto neplačila. Prav tako je pri vsaki vrsti dolga podan še celotni znesek neporavnanih obveznosti. Knjiga je bila sestavljena z namenom, da se na enem mestu zberejo vse neplačane obveznosti in se na tak način poenostavi upravljanje. Vse poravnave neplačanih obveznosti do leta 1732 so bile od tega leta naprej vknjižene v to knjigo. V njo se je vpisoval datum in znesek vrnjenega dolga dolžnika, nato pa še celoten znesek povrnjenega dolga za določeno leto. Knjiga je bila v uporabi vsaj do konca leta 1752.

Protokol dohodkov od 10 in 20 denariča (*Protocoll des... 10te vnnd 20ste Pfening*). V tovrstne knjige so se zapisovali dohodki od prodaj in dedovanj gorninskih in urbarialnih posesti med podložniki in sogorniki. Ti dohodki niso bili nič druga kot pristojbine, ki jih je pobiralo gospostvo pri vsaki omenjeni transakciji. Za vsak nakup te ali one posesti je moral kupec gospostvu plačati desetino njene ocenjene vrednosti, pri dedovanju pa je ta pristojbina največkrat znašala dvajsetino ocenjene vrednosti, v nekaterih primerih pa tudi samo desetino.

Vpis dedovanja vinograda in plačilo pristojbine 20 denariča⁸³

⁸³ ARS, AS 768, knjiga 106, Protokol dohodkov od 10 in 20 denariča, fol. 7'.

Zapuščinski podložniški inventarji (*Protocoll der Inventarien*). So popis premoženja in nepremičnega premoženja pokojnega podložnika. Sestavljeni so iz štirih delov. V uvodu je navadno zapisano ime pokojnega podložnika, popisovalec in priče pri popisu ter datum in kraj popisa. Sledi del, v katerem je podrobno zapisana pokojnikova premožna in nepremožna posest in njena vrednost, torej denar, listine, nepremičnine v zakupu po kupnem pravu, zaloge in zasajeno žito, zaloge vina, predivo, živina, oblačila, hišna oprema in orodje. Popisu premoženja sledijo popis dolgov in stroški. Dolgove so imeli podložniki v večini primerov do zemljiškega gospodstva zaradi neplačanih dajatev in davkov ter do drugih podložnikov in sorodnikov, največkrat zaradi izposojenega denarja. Pod stroške so se knjižili vsi odhodki, do katerih je prišlo zaradi smrti podložnika. Med slednje se je štela sestava in izdaja zapuščinskega inventarja, plačilo 10 oz. 20 denariča, vdovina jutrnja, ponekod tudi stroški pogreba itd. V zaključku inventarja je zapisana celotna vrednost pokojnikovega premoženja ter dediči in njihovi, v denarju izraženi dedni deleži.

Kratice in okrajšave

ARS = Arhiv Republike Slovenije
 StLA = Steiermärkisches Landesarchiv Graz/
 Štajerski deželni arhiv Gradec
 NŠAM = Nadškofijski arhiv Maribor
 PAM = Pokrajinski arhiv Maribor
 ZAC = Zgodovinski arhiv Celje
 fasc. = fascikel
 šk. = škatla
 zv. = zvezek
 LR = Landrecht/ deželno pravo
 ČZN = Časopis za zgodovino in narodopisje
 itd. = in tako dalje
 npr. = na primer
 oz. = oziroma
 pl. = plemič, plemkinja
 RMK = rojstna matična knjiga
 tj. = to je
 ŽU = župnijski urad

Viri, literatura, internet in pomagala

Viri

ARS
 AS 768, Gospodstvo Podčetrtek, Hartenštajn in
 Olimje
 - knjiga 8, Štift register gospodstva Podčetrtek
 1694, 1719

- knjiga 18, Štift register gospodstva Podčetrtek
 1721, 1731
 - knjiga 102, Zapuščinski podložniški inventarji
 1698–1711
 - knjiga 106, Protokol dohodkov od 10 in 20
 denariča gospodstva Podčetrtek 1730–1750
 - fasc. 3, Pobotnica krškega škofa Janeza Jakoba
 Ivanu Krištofu Tattenbachu 1612
 - fasc. 5, Denarni obračun gospodstva Podčetrtek
 1700
 - fasc. 5, Vinski obračun gospodstva Podčetrtek
 1689/1690
 - fasc. 5, Vinski obračun gospodstva Podčetrtek
 1696/97
 - fasc. 9, zv. 1725, Obračun gospodstva Pod-
 četrtek 1725.

NŠAM

- Rojstna matična knjiga župnije Slovenska Bis-
 trica 1681–1705

PAM

fond Gosposčina Bistriški grad 1587–1944
 - šk. 40, zv. 3, Register vinske desetine gos-
 postva Bistriški grad 1691

StLA, Archiv Attems

- karton 244, zv. 1568, Denarni obračun gos-
 postva Podčetrtek 1694/1695
 - karton 244, zvezek 1569, Obračun gospodstva
 Podčetrtek 1721
 - karton 247, zv. 1576, Obračun gospodstva Pod-
 četrtek 1753/1754
 - karton 247, zv. 1576, Obračun gospodstva Pod-
 četrtek 1757
 - karton 249, zv. 1581, Štift register gospodstva
 Podčetrtek 1570–1575
 - karton 253, zv. 1593, Register vinske desetine
 podložnikov gospodstva Podčetrtek 1752
 - karton 254, zv. 1597, Navodila upravitelju gos-
 postev Podčetrtek in Hartenštajn 1779
 - karton 254, zv. 1597, Pisarniški inventar gos-
 postev Podčetrtek in Hartenštajn 1758

Hausakt

- Haus-Akten Attems, Kronologija Arhiva
 Attems

LR

- karton 41, Zapuščinski inventar Jožefa grofa
 Attemsa 1773
 - karton 1291, Zapuščinski inventar Ivana Kri-
 štofa barona Tattenbacha 1627

- karton 1292, Zapuščinski inventar Gotfrida grofa Tattenbacha 1640

StLA

- Dopis direktorja StLA dr. Gerharda Pferschyja Rüdigerju baronu Wackerbarthu z dne 14. 2. 1989, dopis je vpet v inventarju arhiva Pallavicino (A 1144)

ZAC

ZAC 1020

- šk. 10, zv. Poročila, inventarni popis, Inventar premočnin v bivši lasti dr. Ferdinanda Attems v gradu Podčetrtek 1945

- šk. 10, zv. SAZU, pregled in prevzem arhiva Attems Podčetrtek, Dopis SAZU Gozdni upravi Podčetrtek 1949

- šk. 10, zv. SAZU, pregled in prevzem arhiva Attems Podčetrtek, Dopis Osrednjega državnega arhiva Slovenije Gozdnemu gospodarstvu Podčetrtek 1949

ŽU Podčetrtek

- RMK župnije Podčetrtek 1678–1737

- RMK župnije Podčetrtek 1737–1785

StLA, Inventar gradiva fonda Attems, Graz 1960.

ZAC, Zbirka graščine Attems v Podčetrtku (1706–1954), Ivanka Zajc-Cizelj, popis gradiva, Celje 1983.

Literatura

Bizjak, Matjaž: *Ratio facta est*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2003.

Koropec, Jože: Brežice v srednjem veku. *ČZN* 47 (1976), št. 1.

Krašovec, Mirko: *Podčetrtek, včeraj in danes*. Podčetrtek: Župnijski urad, 1980.

Mutzbauer, Otto: *Die Urkunden des Archivs der Grafen von Tattenbach*. München: Generaldirektion der Staatlichen Archive Bayerns, 1967.

Pirchegger, Hans: *Die Unterteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte*. München: R. Oldenbourg, 1962.

Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken der Stadt Graz*. Graz: Lydia Schiviz von Schivizhoffen, 1909.

Šerbelj, Ferdo: *Kratka zgodovina grofov Attems. Bistriški zbornik II* (ur. Ferdo Šerbelj). Slovenska Bistrica: Kulturna skupnost občine Slovenska Bistrica, 1990.

Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva republike Slovenije, III. knjiga, Ljubljana 1999.

Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju, Celje 1997.

Varstvo spomenikov, 12 (1969).

Vischer, Georg Matthaeus: *Topographia Ducatus Stiriae 1681*. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1975.

Zadavec, Dejan: *Gospodstvo Podčetrtek 1670–1700*. Magistrska naloga, tipkopis. Maribor, 2007.

Zadavec, Dejan: Gospodstvo Štatenberg v zadnjem desetletju 17. stoletja po štifregistrih iz let 1689–1691, 1692, 1694, 1696–1700. *SHS*, 5 (2005), št. 1–3.

Genealogija družine Attems, <http://genealogy.euweb.cz/attems/attems4.html>.

Zusammenfassung

VERWALTUNGSBÜCHER DER VEREINIGTEN HERRSCHAFTEN PODČETRTEK UND HARTENŠTAJN IN DER MITTE DES 18. JAHRHUNDERTS UND DEREN HEUTIGER ZUSTAND

Franz Anton Prothas, der Verwalter der Herrschaften Podčetrtek und Hartenštajn, ließ sofort nach seiner Amtseinsetzung zu Beginn des Jahres 1758 eine Liste der Verwaltungsbücher aufstellen, die damals in der Schreibstube des Burgherrn aufbewahrt wurden. Es waren dies vor allem verschiedene Register der Einkommen von Untertanen und Weinbergbesitzern, deren Geld- und Bergrechtsschulden, ein Protokoll der Gebühren von verkauften und vererbten Grundstücken, Nachlassinventare der Untertanen, verschiedene, für den Grundherren bestimmte Auszüge von Einnahmen sowie einige Verzeichnisse über Straftaten, leere Kaufbriefe, die Korrespondenz des Verwalters mit dem Arbeitgeber, den Besitzern und Verwaltern der benachbarten Herrschaften und verschiedenen kirchlichen Würdenträgern. Vermutlich waren dies nicht alle von der Schreibstube geführten Bücher und Verzeichnisse, doch wohl die wichtigsten und am häufigsten verwendeten Hilfsmittel bei der Verwaltung der beiden Herrschaften. Alle in der Schreibstube aufbewahrten Bücher waren seit 1691 entstanden, also in der Zeit der Verwaltung der Herrschaften durch vier Verwalter, und zwar durch Matija Pihler und dessen Familie, Anton Robida, Tomaž Ignac Sauer und dessen Sohn Avgustin Jožef Sauer.

Heute, 250 Jahre später, befinden sich die genannten Bücher nicht mehr in der Schreibstube auf Burg Podčetrtek, sondern werden außer einem Buch im Archiv Sloweniens aufbewahrt. In das größte slowenische Archiv waren sie am 15. September 1949 gelangt. Dies ist im hohen Maße einem der Beschäftigten in der Forstverwaltung Podčetrtek, die in der Burg ihren Sitz hatte, sowie der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste und dem damaligen Zentralen Staatsarchiv Sloweniens zu verdanken. Das Hartenštajner Stiftregister von 1754, das nach 1773 in das Attemser Schloss nach Graz gelangt war, befindet sich seit 1957 im etwas höher gelegenen Steiermärkischen Landesarchiv zusammen mit dem übrigen Archivmaterial der genannten Familie.

Die Zeit und der menschliche Faktor hinterließen auch bei diesen Büchern ihre Spuren. Von den ursprünglich inventarisierten 214 Büchern sind bis heute 88 Bücher bzw. 41 Prozent erhalten geblieben, das ist relativ wenig im Hinblick darauf, dass sich von Podčetrtek und Hartenštajn im Vergleich zu anderen, im Gebiet von Slowenien gelegenen Herrschaften viel Archivmaterial erhalten hat. Obwohl sich die erhaltenen Bücher nach einer 250jährigen Odyssee heute in einer dafür geeigneten Institution befinden, ist deren Schicksal noch nicht bestimmt. Wenn nicht einige sofort notwendigen Restaurierungsmaßnahmen ergriffen werden, ist es um sie schlecht bestellt.